

זאב אהרון טעללער
קרית יואל י"ז

- מה -

aa'ג 1234567

חמשה עשר באב כלו בו מתי מדבר

ובו יבואר אופן מיתתם בת"ב, וביאור חשבון השנה "שנת תשס"ט לפ"ק"

בעמדיינו לקרהת יום הגדול הבעל"ט, היום טוב חמישה עשרה באב, שהעידו חז"ל (תענית סוף"ד) לא היו ימי טובים לישראל חמישה עשר באב וכיום הכהנים, וכו', וכן מבואר באורך בספרים הקדושים גודל קדושת היום, וממנו פנה ויתד לימים הנוראים הבאים לקרהתינו לשולם, כמו בואר כ"ז להמעיינים בספרי חסידות.

והנה בגמרא (שם דף ל: ב"ב דף קכא) מובא חמישה טעמי על קביעות שמחת החג הזה, ואחד מן הטעמיים הוא שכלו בו מתי מדבר מלמות, ואנתק לשון רשי"י בשם הירושלמי (שם סוף"ד), זול' דתニア כל ארבעים שנה שהוא במדבר בכל ערבי תשעה באב היה הכרוז יוצא ואומר צאו לחפור, והיה כל אחד ואחד יוצא וחופר לו כבר וישן בו שמא ימות קודם שייחפור ולמחר הכרוז יוצא וקורא יבדלו חיים מן המתים וכל שהוא בו נפש חיים היה עומד ויוצא. וכל שנה היה עושין כן ובשנת ארבעים שנה עשו ולמחר עמדו כולם חיים וכיון שראו כך תמהו ואמרו שמא טעינו בחשבון החדש חזרו ושכבו בקרים בנילו עדليل חמישה עשר, וכיון שראו שנת מלאה הלבנה בחמשה עשר ולא מת אחד מהם ידעו שחשבון חדש מכונן וכבר ארבעים שנה של גורה נשלו קבעו אותו הדור לאותו היום יום טוב, עכ"ל. וחשבתי לדעת אימתי ובאיזה שנה אירע מעשה זו, שחששו שימושו ולבסוף לא מתו. וטרם כן נחקרו מספר השנים שהיו ישראל במדבר, ואימתי נכנס הארץ.

דבר ידוע ומוגל בפי אנשים שיציאת מצרים הייתה בשנת ב' אלףים תמן'ח ואחריו קריעת ים סוף ומעמד הנבחר מתן תורה, חטא העגל וכו' וכו'. ובשנת תפ"ח זכו ישראל ליכנס לארץ אחרי סיבבם ה' במדבר למשך ארבעים שנה. כן פשוט הדבר אצל כל יודעי חשבון וכן לומדים עם הבנים בטבלאות תקופות השנים, ובאמת כן מבואר בכמה ספרים ראשונים ואחרונים וכדלקמן. ואמרתי אחכמה להבין הדבר על בוריו בעזהשיות.

ונראה עפ"י חשבון זה שביום ט"ו ניסן תמן'ח יצאו ישראל ממצרים, ביוהכ"פ שנת תמן'ט מחל הקב"ה לישראל על חטא העגל, והתחילה בנדבת המשכן שהוקם ביום ר'ח ניסן תמן'ט, כ' אייר נסעו ממדבר סיני, כ"ט סיון שלחו מרגלים לטור את הארץ, וביום תשעה באב נגורה עליהם גזירה, שככל אלו שהיו אשתקד אחר יציאת מצרים (בשעת חטא העגל) בגין עשרים שנה ועד שנים שעモת במדבר, ולא יזכה ליכנס לארץ. בתשעה באב שנת ת"ג התחילו למות^a אותן שהגיבו עבשוי לשנת ס' (כ"כ הרוא"ם, מהר"ל, שפ"ח בדברי רשי", (שלח י"ד ל"ג) שלא מתו עד בן ס' שנה כיון שלא היו בכלל רורת עיי"ש). ועפ"יר לא מתו אלא בתשעה באב (כ"כ בתוס' שם), וככה מתו כל שנה ושנה לערך ט"ו אלף וחמשה ויתר.

והנה בשנת תפ"ח (ביום י' ניסן) כבר נכנסו לארץ ישראל וכייל, ובחודש ניסן קודם לזה שנת תפ"ז

^{a)} בס"י תק"פ מובא שביום י"ז לא לול מתו המרגלים עיי"ש, ודוחק גדול לומר שככל ישראל מתו ט"ו אלף איש קודם המרגלים וכו' מסידור המקראות לא נראה שמתו בשנה ההוא. (ועי' בהערה הבאה).

העד הפסוק שכבר הגיעו עדה השלימה לדבר קדש שלא היו עוד מਮתי לדבר (רש"י, חותם כ"א) והתחילה כבר להכנס לארץ, וכיבשו ארץ סיכון וועג בחודש אלול תפ"ז, ב"י ניסן דהאי שתא מטה מרימים ופסק הבאר, בר"ח אב מות אהרן ואוז בא הכנעני להלחם, והיה הנס בנחל ארנון (חותם שם). ומשמעות הפסוקים שידעו כולם שכלו מתי לדבר והתחילה להchein א"ע ליכנס לארץ.

ובגמ' (שהעתקתי לעיל) שטעו ישראל וסבירו שימושו עוד בת"ב האחרון, וככה נכנסו לeker כל ה' ימים עד ליל חמשה עשר באב שראו שכבר עבר מ' שנה ולא ימתו עודไหน קבועם ליום טוב. ולדברינו הנ"ל היה המעשה בשנת תפ"ז שאז סבוו שימושו ונכנסו לeker ה'ليلות ולבסוף לא מתו. דקשה לומר שהזה היה בשתת תפ"ז אחר מיתת מרימים ואהרן, שכןראה לא היו אז במדבר גדול רק אצל גבולם אדום ומואב, במזרחה של ארץ ישראל שבאותן הימים היה המלחמה עם סיכון וועג וירשו ישראל את הארץ, ועוד דהא כתיב כבר קודם מיתת מרימים (י' ניסן תפ"ז) ויבאוו כל העדה עדה השלימה שכבר מתו מתי לדבר (וזוחק לומר דהאמת נקט דסוכ"ס לא מתו, אלא משמע שהם ידעו בעצמן שאינם ממותי דבר וא"כ לא נכנסו לeker).

ולפי"ז כבר לא מתו אפילו בשנת תפ"ז, וזה צ"ע גדול לומר שהיו בשעת יציאת מצרים בני כ"ג שנים לא מתו ונכנסו לארץ ישראל, זהו דבר שא"א לאומרו שכמボואר בחז"ל (ב"ב ק"א): נゾרה גזירה מבן כ' עד בן ס', ואף אם נאמר כפי' התוס' (שם) שהקב"ה ויתר להם ומהל שנה אחת, מ"מ נשאיר לנו עוד ב' שנים עד שנים שנה ולא מתו.

ועוד קשיא לי שבגמ' (חunitה ט), מבואר שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרימים, ובמאיו רשי' (חותם שם), וידעו שהבאר תחיל להוציא מים איר תמ"ח, ומרימים מטה ניסן תפ"ז, וא"כ לא היה הבאר אפילו ל"ט שנים, והיאך אמרו חז"ל ארבעים שנה.

וכן כתוב מפורש יותר ברכ"י (שם כ' כ"ב) כל העדה, כולם שלימדים ועומדים להכנס לארץ שלא היה בהם אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי לדבר ואלו מאותם שכותב בהן חיים כלכם היום, עכ"ל. נראה בעיליל שבשנת מות אהרן ומרימים כבר כלו ונגמרה הגזירה של מתי דבר. וחשתי לומר שכל ישראל היו במדבר ארבעים שנים שלימוד, ור"ל מ"א חסר ה' ימים (שיצאו ממצרים ט"ו ניסן, ועברו הירדן י' ניסן), וא"כ יציאת מצרים הייתה בשנת תמ"ח, ונכנסו לארץ בשנת תפ"ט.

ובזה מתורץ הכל שבשנת תפ"ח מטו אהרן ומרימים ופסק הבאר (והיינו מ' שנה חדש איר תמ"ח עד חדש ניסן שנת תפ"ח). ובשנת תפ"ז מטו המתים מדבר ובשנת תפ"ז מכל להם הקב"ה ולפי"ז אותן שהיו בני נ"ט שנה לא מתו (וכ"כ התוס', ועי' רב"ם), ולפי"ז אני הכל שפיר כהוגן.

ובינוני בספרים וראיתי שיש סמכין לדברים, וכ"כ בסדר הדורות (להגאון המופלא ר' יהיאל היילפרין - נפטר לערך שנת ת"ק), שיציאת מצרים היה בשנת תמ"ח, ומיתת מרימים היה בשנת תפ"ח, ובשנת תפ"ט נכנסו לארץ. וכן בספר קיצור זכר צדיק (להקדמוני ר' יוסף בן צדיק - נדפס בס' סדר החכמים) כתוב שיציאת מצרים הייתה בשנת תמ"ז ונכנסו לארץ בשנת תפ"ח (והיינו כנ"ל, רק חשבונו הולך מוקדם בשנה, עי' לקמן), וכן בספר הקבלה להראב"ד כתב יצ"מ בשנת תמ"ח, ונכנסו לארץ תפ"ט (אלא שיש שם גירושות שונות שגורסין תמ"ט - תפ"ט).

שוב מצאתי כן מפורש בס' צמח דוד (להגאון ר' דוד גינו זל תלמיד הרומי"א) שיצ"מ הייתה שנת תמ"ח וביאת הארץ בשנת תפ"ט, בשנת מ"א ליציאת מצרים.

עוד ראייה אביא לדברי שהיו ישראל במדבר ארבעים שנה שלימוד, ונקיים דברי הראשונים במספר האנשים שמתו כל שנה ושנה. התוס' (ב"ב ק"א) כתבו דבר כל מ' שנה מטו ט"ו אלף איש וזה עולה בדיקות שיש מאות אלף איש, שלא נשאר איש מבן כ' ועד ס' חוץ יהושע וככלב, (40,000-600,000). אבל קשה ע"ז מירושלמי הנ"ל וכ"ה במדרש (איכה בטוף פתיחתא) דבשנה האחורה לא מתו, וכן ב' שנים הראשונות. והתוס' (חunitה ל:) כתבו שבעל ת"ב מטו כ"א אלף ועוד מעט, שנצטרף למשך השנים לעוד ט"ו אלף.

וענין זה הוא מבהיל על הרעיון, שעפ"י חשבון זה אתי לן דמתו יותר משמונה מאות אלף איש ($15,000 + 21,000 = 834,000$) וצריך עיון גדול (עיי' ליקמן).

והרשב"ם (ב"ב שם) כתב שמתו רק ל"ט שנים שבשנה אחרונה היה המעשה דירושלמי דנכינסו ולא מתו, ומתו בכל שנה ט"ו אלף איש, וא"כ מתו ת"ר אלף וחמשת ק"מ ($585,000 = 15,000 \times 39$).

ור"ת הקשה על אחיו הרشب"ם שא"כ לא מתו אותן שנעשו בני שנים שלכאורה היו בכלל הגזירה, ותירץ שזה ויתר להם הקב"ה אלו שהיו בשנת העשורים במצוות וסבירו שימושו וע"כ נכנסו לבגר, ולבסוף מחל להם הקב"ה لكن קבועם לי"ט.

וכן ריש"י (תענית שם) סובר כהרשב"ם.

ורבינו חננאל (שם) כתב שבכל שנה מתו ט"ו אלף איש ועוד, ובשנת ל"ח שנה נכנסו לקביהם ולא מתו, (וכוונתו ל"ח שנים להגירה, ובודאי לא כיון ליציאת מצרים), א"כ לא מתו רק ל"ז שנים, וא"כ חסר מ"ה אלף משש מאות אלף ($555,000 = 15,000 \times 37$).

ובשור"ת חוות יאיר (בסופה"ס) מעתיק שאלת מהגאון ר' דוד אופנהיים ז"ל, שתמה על גירסת התוס' שכותב כ"א אלף מתו כל שנה ושנה, דלאו עולה הרבה יותר משש מאות אלף.

ותירץ תירוץ נפלא בהקדם שכחלה ת"ב בשבת לא מתו, כיון שהיו מצוין לחפור הקברים בת"ב (כ"כ בתוס'), ובשבת אסור לחפש על כן בכחאי שתא לא מתו.

והנה מיתת מתי מדבר ארכה למשך ל"ז שנים, ועפ"י חשבון הלבוש (היל' ר"ח) בל"ז שנים חל ת"ב ט' פעמים בשבת, א"כ נשאר כ"ח שנים שמתו במדבר ועליה החשבון לשש מאות אלף חסר י"ב אלף, ובנוסף ט"ו אלף שמתו בפרוטרוט מגיע כדיוק לחשבון תר"ג אלף שהוא מניין שהיה קודם שילוח המרגלים, ($603,000 = 21,000 \times 28$), והחשבון מתאים היבט.

אולם חוות יאיר הקשה עליו דבירושלמי משמע שערב ת"ב היו חופרין הקברים, ומסיק כחשבון הרشب"ם (עיי' לעיל, ת"ר אלף ט"ו אלף), והוסיף ט"ו אלף להשלים המניין עד שש מאות אלף כדיוק.

עכ"פ היוצא לנו מרוב הראשונים שלא הסכימו שמתו רק ל"ז שנים, אלא או ל"ח או ל"ט, וזהו חוץ משנה ראשונה ושנה אחרונה דליך"ע לא מתו, ורק בשנה הב' שהיה תיקף החטא מרגלים או נחלקו אם מתו באותה שנה, וא"כ ע"כ יש יותר ממ' שנה שהיו במדבר, והבואר הוא שהיה במדבר קרובה למ"א שנה, וככ"ל^(ב).

ב) שוב העיר אותו יידידי הור"ד שמואל ליבוש ווינבערגער הי"ז עפי"מ דאיתא בספרים, עה"כ (קרח י"ז פטוק י') הרומו מתוך העדה, שהשי"ת לקח תרומה בחלוקתו של קרח מכל ישראל, והיינו אחד מארכבים שהוא ט"ו אלף משש מאות אלף, (והיינו ר' ג' ראש סנהדראות, י"ד אלף ושבע מאות שמתו למחזרתו, וקרח ומשפחתו ודרתן ואבירם ומשחתם וככו) והוא לשון הרמו שימושו כמנין תרומה מתוך העדה שהוא שיש מאות אלף. ולפי"ז מתו עכשו מניין ט"ו אלף, שהוא המספר שמתו בכל שנה ושנה ביום ת"ב. וצ"ע שאף אחד מן הראשונים לא העירו בזה שלפ"י"ז מושב שנה אחת.

אבל באמת זה תלוי בחלוקת הראשונים אימתי היה הפרשה עם קרת, הדאבע"ז (ריש קrhoch) סובר שהיה עוד קודם שלילום מרגלים, תיקף בהתחילה חורש ניסן כשנמנו הלוויות תחת הבכוריים, אז היה כל פרשת קrhoch (ולא נתארה מיום וחצי - עי' מאור ושם שפירש בזה אין סוף להתקיים רק לזמן קצר עי"ש).

והרמב"ן (שם) חולק בזה וסובר בכל התורה אין מוקדם ומואחר בתורה חוץ היכא דמופרש, ולפי"ז היה אחר פרשת מרגלים. ובשיטת רש"י צ"ע קצת דכאן (קרח, ט"ז ד') כתוב שהיה אחר מרגלים, ובפ' דברים (א' א') כתוב שהיה בחצרות, ובಚירות היו קודם ותמה (שם נשתלחו המרגלים, (משעי ל"ג י"ח) וככ"כ הרוא"ם ועוד בריש פ' שלח בשיטת רשי". ועי' רש"ב"ם (ב"ב קכ"א): שהיה אחר שלילום מרגלים. עכ"פ לש"י הרמב"ן ורשב"ם ורש"י כאן צ"ע אמר לא תיריצו דאף שלא מתו רק ל"ח שנה עכ"ז מתו ת"ר אלף, ורשב"ם עצמו יכול לתרך ולהציג עצמו מקושיות אחיו ר"ת (בתוס' שם), וצ"ע רב לישב זה.

ובכלתינו בדרך זה נזכיר עוד עניין המסתעף לנושא זה, והוא סדר חישוב שנים, שבעצם הוא סוגיא ארכואה בש"ס ופוסקים (ע"ז ט. עריכן יד. ר"ה ח. ועוד) וכן בשו"ע ונוג"כ (חו"מ סי' ס"ז), ונוגע להרבה דיןים ובפרט לגבי חשבון שמייטה ואcum"ל בזה. ונזכיר רק הצדדין שיש לשקלול ולדון. ואולי נחזר עוד הפעם להאריך בקצת' הסופר.

האי שתא ה' אלפיים תשס"ט לפרט גדול, הכוונה שיש חמישת אלפיים שבע מאות וששים ותשע שנים מתחלת החשבון. זהו פשוט ואין צורך לפנים. אבל מה שיש להסתפק הוא ממה אנו מונין חשבון ומהו הכוונה לחשבון זה. ויש בויה שלשה פנים, ונבאים בקצרה.

א) יש לומר שעבר ה"א תשס"ט שנים מהשנה שקדום לידת אדה"ר (שנולד ר"ה יום לבריה), וזה נקרא בפוסקים מולדתו או מולד בהר"ד, (עי' מס' ר"ה שם, המאויר ע"ז ב', שות מהרלב"ח סי' קמ"ג, ועוד), ולחשבון זה נולד אדה"ר בשנת ב', ולחשבון זה הייתה מתן תורה שנתה ב"א תמן"ט.

ב) יש לומר שעבר ה"א תשס"ט שנים מהשנה שבו נולד אדה"ר (יום ר"ה נחשב ליום א', וזה נקרא מולד וי"ד או מولد היישוב, ובחשבון זה הילך בעל סדר עולם וכמה מהראשונים מחשבי העיתים, עי' מהלחב"ח שם).

ולחשבון זה נולד אדה"ר בשנת א', ולחשבון זה היה מתן תורה שנתה ב"א תמן"ח.

ג) יש לומר שעבר ה"א תשס"ט שנה אחר שנתמלאו לו לאדה"ר שנה אחת (וכמו שאנו חשבין היום שנות האנשים שהושבעו השנה לאחר שנתמלאו מספר זה, ובחשבון זהה התחליל בעל סדה"ד, קיצור זכר צדיק לברכה, ועוד) ולפי חסביר זה נולד אדה"ר שנה קודמת שנת א', ולפ"י היה מתן תורה בשנת ב"א תמן"ז.

עוד יש לדון בכך בחלוקת ר"א וחכמים אם יומ אחיד בשנה חשוב שנה, וכן מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע אי בניסן נברא העולם או בתשרי (ר"הי), וכן אי שימושו המזולות בשנת המבול, וכן בחשבון חורבן הבית, וכן שנים מקוטעים, והדברים ארוכים רחבה מני ים, ועוד חזון למועד.

והנה בספר יפח לקץ (להగאון ר' ישראלי דוד יפה אב"ד פיעזג, תלמיד למן החתום סופר, בע"מ ש"ת מחלוקת המהנים, מוזכר כמ"פ בשו"ת דברי' וביוא"מ), כתוב שם סידור זמנים לכל פרשה ופרשנה, ועיי"ש בפרשת בראשית (דף ט"ז). שנשבר בפסק זה, אי שנה סתם היינו כולו או מڪצתו, וזה ולכן צורין אני להקדים שאנכי לא נשמרתי בסידור הזה מן שנים מקוטעני ולא ברرتתי זאת למשל לידת שת שהיתה בשנת ק"ל לחיי אדם אינו מבורר אם אדם היה כבר בן ק"ל שנים שלימות וא"כ נולד שת בשנת ק"ל וא"כ נולד שת בשנת ק"ל ממש וכן בסדר בכל מנין שני הדורות אי אפשר לבירר זאת אבל זאת לא נאמר אולי חושב התורה יומ' א' או חדש א' בשנת ק"ל שלנה וקורא אותה שנת ק"ל וא"כ נולד שת נמנע דא"כ לא תועיל לנו מנין התורה כלל וכלל גדול לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש לנן שנה אחת בכל מנין הדורות כלם ייחדיו זה א"א לברר אבל יותר אין לחוש ועל יסוד זהה אנחנו חשבין בכל התורה מנין של ימי עולם מצומצמת בחשבון המולדות, והمولד הבא בזמנו עפ"י חסביר ההוא יעד על מנין שלנו כיאמת ונכון הוא! עכ"ל.

ולקמן כתוב בעניין מולדתו, כתוב בפשטות שחוسبין שנת תוהו למן השנים (וכחסביר א' שזכרנו) ועוד זה סובב כל חשבונתיו.

ומידי דבריו בו יש לעיין גם באוthon כ"ד אלף שמותו במעשה דזמרי (סוי"פ בלאק) ג"כ צרך לעיונא, שמעשה זו הייתה בערך תשרי - חמשון תפ"ח או תפ"ט (כ"א לשיטתו, אבל לכ"ע הייתה כבר אחר כל המיתת של חטא מרגלים, ועוד יותר שלשי רשי" (סוי"פ בלאק) נהגו במעשה דבנות מואב קע"ז אלף איש שנכשלו בעון פער, ובונוסף לכך אלף שמותו במגיפה (כיוון שולולו בכבוד פנחס - עי' אה"ח ריש פנחס) ביחס הם מאתים אלף איש, שליש של כלל ישראל! וא"כ היאך נשאר אחר כ"ע עוד ת"ר אלף איש, ואולי יש לומר שככל אלו היו פחותין מט' שנה שלא היו בכלל גזירות מרגלים (הערוני לזה יידי הר"ר יחזקאל וויניגרטון הי"ו).

והמהר"ם שיק בתשובה (או"ח סי' קפ"ח משנה כת"ר) חולק עליו בארכיות וכותב שחשבון הנכון הוא שכשיגיע ר"ה שנת תרכ"א או עברו מלידת אדה"ר שיש מאות ועשרים שנים שלימוט (וכחובן הב' שזכרנו), ואח"כ (בסי' קצ"א) הקשה ע"ז שאינו מתאים עם חשבון המולדות, עי"ש שסידר לוח השנהים, ואעפ"כ מסיק שכן הוא, שהמלות לא שימושו בשנת המבול וע"כ הם חסרים מחזור אחד, אבל עצם קיומם ובריאותן נחשב מביריאת האדם ולא קודם. (עי' באורך מס' קפ"ה שנכתב בשנת ת"ר, עד סי' קצ"ג, אמנים בס' צ' בתשובה לח"ז תלמידו הגאון ר' זוסמאן סופר ז"ל לקראתקידוש החמה בשנת תרכ"ט, נראה קצר שנקט החשבון מבחר"ד עי"ש).

ובספר יפח לקץ הארייך להקשות ולפלפל על דבריו (ולפי שהספר מצוי לא הבatoi דבריו. נדף ע"י נכו הראה ר' שלמה שטערן הי"ו - ומבסב"ג).

עכ"פ תמצית היוצא מדברי המהר"ם שיק שאנו חושבין כאופן הב', וכשיגיע יום ר"ה תש"ע הבעל"ט אז ימלאו ה"א תשס"ט שנים לביריאת אדה"ר, וכל' השנה נקרא ע"ש סופו. (דלתא במספר שנים האנשים, וזה צ"ע שאלפים הראשונים של חשבון העולם אנו מונין מחשבון שונות האנשים, האבות, כלל ישראל, וכו', ולכאורה אופן החשבון אין דומה זה לזה, וצ"ע). וע"ע באורך בחזון איש (הלו ר"ה סי' ק"מ).

טרם אכללה לדבר לא הבנתי מה שכתב הגאון בעל סדר הדורות, שכאמור הוא מתחיל חשבונו לאחר שנטמלה שנה תמיימה לאדה"ר (וכאופן ג'), וא"כ היאך כתוב שיציאת מצרים היה בשנת ב"א תמ"ח, לפ"ד היה צ"ל תמ"ז וככ"ל, ומצויה ליישב.

היווצה מדברינו: שיציאת מצרים הייתה ט"ו ניסן שנה ב"א תמ"ח לביריאת אדה"ר (לדברי המהר"ם שיק), ונכנסו לארץ י' ניסן שנה תפ"ט, והיינו ארבעים שנים שלימדים (מ"א שנים, חסר ה' יום).

כ"ז כתבתי בדרך אפשר, ובסיוע דברי קצת פוסקים שהbateyi לעיל, ואבקש מהרבנים הלומדים שייעיננו בדברי, ומינאי ומינה تستויים שמעתתא.

מайдן בערגען
לאנדאן יצ'ן

- מז -

"בין הזמנים" בספרן של רבותינו גדוֹלִי הדורות

"בין הזמנים", כל ברבי רב חד יומא יודע מיימי בין הזמנים, יודע ושומר עליו מתי יבוא לידי ואקיימנה, בו ניתן לו האפשרות לסדר לו יומו כרצונו הטוב, לסדר לו לימודיו ככל העולה על רוחו, והוא כהכנה לימי השמחה הבאים לקראותינו לשולם.

אמרנו אחכמה ונדרפה לדעת מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, מי תיקון מנהג זה, ואם מותר לבטלו (חו...), או בשאר מנהגי קודש שאסור לשנות מהם, והעיקר מה היה דעת רבותינו הקדושים גדולי הדורות בזה.

בגמ' (ברכות ל"ה) אמר רבא לרבען במתותא מיניכו ביום ניסן וביום תשרי לא תתחזו קמאי כי היכא דלא ליטרדו במזוניכו قولא שתא. זהו מקור הקדום ביותר על ביטול הלימודים כסדרון ביום ניסן ותשורי. אבל לכוארה איירוי דוקא מתלמידים אחר הנישואין שרחחים על צווארן.

אמנם בספרן של רבותינו הקודמים לפני ארבע מאות שנה מצינו שהתרמררו הרבה על ביטול היישובות בימים הללו, ווזל המהרא"ל (דורש עה"ת - נדפס בס' תפארת ישראל):

"ויתר מכל הוא ביטול הלימוד שאין תורהם כי אם באקראי, לא תמידית כי אם לתקופת השנה. ואחר כריך יקראו דורור לארץ לננות הזמן בין הזמנים, וכל אחד הולך בשיריות לבו הרע, שככל זמן שאנו עוסק בדברי הבאי האלו שאין בהם ממש, חשוב שאין צריך ללמידה כלל, וככайлן אין זה זמן ל תורה לקורתו בין הזמנים. ואם הראשונים הנהיגו כך, בודאי היה זה לכמה סיבות עצומות לתורה, כדיוע (עי' ברכות ל"ה): אך עתה אין זה כי אם להסרת התורה לקיים (עי' ירושלמי סוף ברכות) אם תעזבני يوم יומם אעוזבר, ועל ידי ביטול זה מרגלים עצם לשוחק וקלות ראש, זולתן מהדברים המגונים. והטוביים שביהם יעשו את עצם כמתעוררים, ללמידה בפרקאים אלו פוסקים ולא יהיה זה כי אם לימים אחדים. והם באמת דברים אחדים על יחידו של עולם ועל התורה האחדית, למצא דרך ומبدأ ליבטל ממנה ביציאה מלימוד אל למד. אשר על זה נאמר (זוהר ח': ליזא ובא אין שלום, כאשר פירש מתלמוד אל תלמיד כדאיתה בחגיגה (דף י'). אבל הדרך שהוא טוב וישראל האלים, ללמידה בכל יום ויום בלי הפסק כלל כמו אמר (משל ח', ל"ד) לשקו על דלתותי יום יום עכ"ל.

וכדברים אלו כתוב גם השלי"ה הקדוש (מס' שבועות, נר מצוה):

"ועיקר הכלל הכללי היה נערק ונשרש מן העולם השם של בין הזמנים, לא יזכיר ולא יפקד רק כל העתים שווים לטובה, יתנהגו במנาง אחד ל תורה כמו שכותב (יהושע א' ח') והגית בו יום ולילה ע"כ, וזה ביאור המדרש רב פנחס בשם רבינו הילקיא אמר הקובלע עתים ל תורה מיפר תורה, שנאמר (תהלים קי"ט כב"ו) עת לעשות לה' הפרו תורה ע"כ. ולכוארה תמורה דהא קביעת עתים ל תורה היא המעללה הראשונה שעליה האדם נשאל בתחילת דינו, אלא לא קשה, אדם שהוא פניו מעסקי הזמן ואני טרוד במחייתו מחוויב ללמידה יום ולילה בלי ביטול רגע כמייריה, רק הזמן שמתפלל והאכילה מעט שינה, ואם הוא רוצה לקבע עת הוא מיפר התורה, רק תמיד בתורת ד' יהיה חפצנו ובתוՐתו יהגה יום ולילה, ואני מעלה קביעת העתים נאמר על מי שטרוד במחייתו או במלאתו, אזי על

כל פנים יקבע עתים לTORAH, ואמר עתים לשון רבים ולא אמר קבוע עת, כי לא די בקביעת עת אחת רק יהיה לו הרבה עתים בכל יום, דהינו בכל העיתות שהוא פניו מעסקייו וצריכיו"ק. ועוד בדור ההוא מצינו בדברי רביינו מהרש"א שהתאותן על הביטול ברחובות ושוקים, וזהו (שבת קי"ט):

"ביטול תשבר" הוא מצוי בכל קהלה, גם הבחורים מבטלים רוב הימים בין הזמנים, והולכים ברחוות בביטולים וטיולים [וכו'], והי' ראוי להאריך בכל זה, אך אמרתי לי אولي לא יהיה משגיח בדבר, וכבר אמרו חז"ל בכל כיוצא בזה מوطב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין".

אמנם כדי להבין הדבר על בוריו, צריךן לתאר קצר ה"בין הזמנים" של ימיהם ולראות במה דברים אמרים ועל מה חרוי האפ' הגודל הזה, וונעתק דברי עד ראה שחי בפולין בשנות הש' כשהיתה קרן התורה ולומדייה במעלה הרמה ביתורה, הגאון ר' נתן נתע האנוכער ז"ל בע"מ סידור שער' ציון (בן ר' משה שלמד באוסטראה אצל רבינו המהרש"א ז"ל) מתאר בספרו "יון מצולח" סדר הלימוד והזמן בישיבות פולין עד שנות ת"ח ות"ט וונעתק קטיעים מלשונו הצע. וז"ל (שם דף נ"ז):

וכך היה סדר הלימוד במדינת פולין. הזמן היה מה שהבחורים והנערות היו מוחיבים ללמידה אצל הראש ישיבה בקיצור מר"ח איר עד ט"ו באב ובחרוף מר"ח חשוון עד ט"ו בשבט, ואחר ט"ו בשבט או ט"ו באב היה רשות ביד הבחורים או הנערות שילכו ללימוד בכל מקומות שיירצו. ומר"ח איר עד חג השבעות, ובחרוף מר"ח חשוון עד חנוכה, היו לומדים כל בני ישיבה גמרא פרש"י ותוספות בתמידה גדולה, ולומדים בכל יום הלכה דהינו עמוד אחד גמרא עם פירוש רש"י ותוספות נקרא הלכה^א וכו'. ומהג השבועות או מחנוכה ואילך עד חג הפסח או עד ר"ה הראש ישיבה איןנו מרבה כל כך בחילוקים והוא לומד עם החכמים פוסקים, ארבע טורים בביורים, ועם הבחורים הוא לומד הרבה או שאר ספרים, ועל כל פנים עוסקין ג"כ בגמרא פרש"י ותוספות עד ט"ו באב או ט"ו בשבט וכו'. ואחר כך נשען הראש ישיבה עם כל בני ישיבה שלו הבחורים והנערות על היריד שהוא יומה דשוקא, ושם היה רשות ביד הבחורים ונערות שילכו ללימוד באיזה ישיבה שירצו למד שם, והוא ככל יריד ויריד כמה מאות ראשי ישיבות וכמה אלפי בחרים וכמה רבבות נערות, וסוחרים יהודים וערבים - להבדיל - היה כחול הים כי מסוף העולם ועד סוף היה באים על היריד, וכי שהיה לו בן או בת להתחנן נסע על היריד ושם עשה חיתוון כי כל אחד מצא שם דמיונו וזוגו, ונעשה כמה מאות חוותיים בכל יריד ויריד ולפעמים אלפי חוותיים, ובני ישראל אנשים ונשים היה הולכין ביריד בגדיל מלכות כי היה חשובים בעיניו מלכות וביעני העכו"ם ובני ישראל היה רבים כחול הים ועכשו נתמעטו בעונותינו השם יرحم עליהם עכ"ל. היוצא בדבריו לענינו שהזמנ התחיל בר"ח חשוון ונסתיים בט"ז בשבט וכן בקיצור.

ענין הירידים הללו מוזכר לרוב בספריו הפוסקיים של זמן ההוא (שו"ת הב"ח, עבודת הגרשוני, בית הילל הטורי זהב, הלכוש בשם "עוד") שנאפסו שמה אלפיים סוחרים, מוכר ולוקח, שוכר ומשכיר, עני ואביון, זה בא בחתו וזה בשערו. וזה המשיך לכמה שבועות פעמים בשנה בסוף הקיץ ובסוף החורף, וזה היה המכבה בפטיש והצלחה של העבודה ממש כל החורף והקיץ, וממי שאחר היריד איחר שחורתו של כל החורף^ט.

ולאור זה נאספו שמה - בקייז בעיר ירושלאב ובעיר זאסלב ובחורף בעיר לובלין ובעיר לבוב, ופעמים גם בעיר גראטומנייך - מאות רבנים וראשי הישיבות "רבניינו וועד ארבע ארכזות", לדון בדברים שבין אדם לחברו, ובחדא מחתא לדון בצרכי הכלל והפרט ולתקון תקנות למיגדר מילתא קראות עיניהם לטובה. (בפנקס הארץ נמצאו קרוב לאלף תקנות שתקנו במשך השנים - ועי' במדור "שער ההילולא" במאמר "השחיטה והבשרות" בהערדה ד' ה' (המערכת)).³

א) בעניין הילכה ותוס' שנהגו או (בלשונינו "סוגニア") נאריך בעזה"י בקובץ הבא.

ב) ועד"ז הוא כל המשלים המובא בספריו הקדמוניים, מי שהולך על "יריד", ודוח'ק.

² ולשלימות הדברים בעניין ועוד הארכאות והירידות נעתק מדברי החיבור האדרל הганו (ב') חיים גמו דעטבגיאער ו'יל

תמצית היוצאה שמיי בין הזמנים בזמן רבותינו הקדמוניים היו מט"ז בשבט עד ר'ח איר ומט"ז באב עד ר'ח חשוון (עשרים שבועות בשנה) ואז נאפו ובאו כולם לעירות גודלות ליטול חלק באסיפות הרבניים והירידים הגדולים, וכפי הנראה לא היה אז שום סדר הלימוד OCD, וע"ז צוחו קמאי לבטלו ולעקרו מן העולם.

וכנראה שדבריהם עשתה פירות, ובמשך השנים אחריו - אף שלא עלתה בידם לבטלו - התחלו להניאג סדר הלימוד, עכ"פ איזה שעות בכל יום, ובמסכת קלה, וכך שכתב הגאון ר' יוזפא שמש ז"ל בעל מנהגי ורמייזא ואשכנז (חי בסוף שנות הש"ז ובחלה שנות הת') ומספר לנו בספרו "מנהגים דק'ק ווארמייזא" סדר הלימוד בין הזמנים, ווז"ל (ח"ב אות רצ"א):

"בין הזמנים ובר"ח וכן בחנוכה וביריד וכו', לומדים עם הנערים חצי קצתם (השיעור שקבע עליהם למגרוב בכל יום), ומ"מ אל יסיח דעתו מהם אפילו באותו הימים להוציאם ולהדריכם וללמודם לצאת ידי שמים, ע"ז וכיוצא בזה נאמר ויראת מאלקיר". וובין הזמנים לימד להם הלכה ממסתך בין הזמנים, עשרים וארבע (תנ"ר), ושאר ספרים אשר נפש התלמיד חشك להם, ולאחר חצות כל יום יצוה עליהם שיכתבו כל אחד דף אחד מאגרות שלום וכח"ג, כדי שירגלו לאמן ידיהם לכטוב" עכ"ל.

וכמו"כ כתב הגאון בעל באר שבע (תלמיד הלבוש והסמ"ע, חי ג"כ בתקופה ההוא בסוף שנות הש"ז) בהקדמת ספרו על מס' הוריות, ווז"ל:

"כי עין בעין ראיתי סייעתא דשמייא בכמה פנים שונים, כאשר התחלתי ללמידה עם חברים מקשיבים לccoli מסכת הוריות ביומי דמגاري בהו רבנן, שקורין בארץנו "בין הזמנים", בלי שעלה על דעתו ולא על מחשבתי כלל לחבר שום דבר עלייה, רק להיות כי גרסה נפשי לתאהבה, להשלים מסכתא אחת בין הזמנים כדי שאוכל לשלים את נדרכי אם יגמר ה' בעדי ללמידה כל הש"ס עכ"ל.

וכן כתב בהקדמת חсад לאברהם (לשמעונה פרקים להרמב"ם, להגאון ר' אברהם הלוי בעל השל"ה) ווז"ל: لكن ראיתי כי טוב הוא לעשות ביאור ופירוש על הפרקים הנזכרים, לתועלת הגברים, שלטי הגברים, כת הבחרים, אשר לא נסו למכת בדרכי החקירה, וכו', כי מעתה לא יצטרך הבוחר לשם השמונה פרקים מפני רבו בין הזמנים כאשר עשה מילפניהם זה כמה שנים", ע"כ. נראה מזה שקבעו לימודם במסכתות ומקצתוות קלים שיהא הלב מושך אליו.

ועי' עוד במנהגי ורמייזא שבסיום הזמן קבעו ליום שמחה (ח"א אות ר"י"א), ווז"ל חמישה עשר (שבט) אומרים תחנה אפילו בשחרית והוא יומא דמגاري בה רבן המלמדים ובפרט למקרי דרדקי, והוא يوم משתה ושמחה למלמדים והתלמידים ונוהgan לחתת לתלמידים יין שurf ולשם עם, וכן חמישה עשר באב", וכ"כ שם (לעיל אות קכ"ט) ביום חמישה עשר באב.

ראב"ד קראקה שמתאר עניין זה (במבוא לספרו כלילת יופי). ווז"ל, ואז התחללו ג"כ בתה הוועד בארץ פולין מסירת רוזני ומנהגי הראש המדיניות ביצירוף הרבניים אב"ד ור"מ ומורי צדק של ד' ארצות מכל הממלכה, והם מדינות פולין ורוסיא ליטה וואהelin, אשר כולם נקבעו ובאז ייחדו מיידי שנה בשנה במקומות קבועות שלהם בעיר לובלין ביוםא דשוקא וגם בעיר יעדסל'אב, ולפעמים במקומות אחרים לפיקח בעסקי המוניות, בענייני הערכת המיסים אשר היה מוטל עליהם تحت לאוצר המלך בכל המדיניות מיידי שנה Ciן יסד המלך, מלבד הערכת המתחנה אשר התנדבו בטוב לכמ' לתת להగירה פניות יקרים בכל שנה וธนา כמבוואר הכל בפנסקס הקהלה קראקה, ובעבור זה הטה המלך חסדו עליהם ונתן להם חוקים ומשפטים ישרים, וישבו שלשים ושמティים בכל מקומות פה ממשלו ואין מהריך, ומידי היוותם בית הוועד השתמשו ג"כ בכל העת ההוא לעשות ג"כ תקנות סדרים וסיגים במה שנוגע להחזקת הדת, לתקן תקנות טובות ולחזק ברוכים כושלות, והוא עיניהם פקוחות להשגיח ג"כ על החזקת היישובות ועל מינוי הרבניים ומינוי ישיבות בכל עיר ועיר ועל הדפסת ספרים חדים וגם ישנים, ולא נעשה דבר גדול בכל הארץ מבעלדי רשותם והסכמתם, וגם כל הספיקות וכל השו"ת הנוגעים להלכה ולמעשה, וכל דברי ריבوت אשר בשעריהם הכל הובא לפני כס משפטים של הרבניים הגאנונים ארבע ארצות ומהם יצא האורה לכל ישראל, ע"כ. (וע"ע במאמרו ארבע ארצות, וק"ר מכתבי ביקורת).

בשנים הבאות מצינו שצמצמו את עניין הבין הזמנים שכן מצינו בתקנת אה"ו (אלטונה, האמברוג, ואנדזבק) משנת תצ"ג, וזו"ל "כל מלמד שלא ילמד עם הנערים בחדר בימי בין הזמנים לא יהיה לו רשות להיות מלמד" (ונפלא הוא מש"כ אח"כ, מיום י' ניסן שנת תצ"ד - שכל המלמדים צריכין ללמידה עם תלמידיהם עד יום ד' הבא", ובהערות שם מוכיח שאז חל יו"ט פסח מוצאי שבת, וא"כ סיימו הישיבה ביום ה' לקרה שבת ערב פסח...). ונראה שהבין הזמנים הגדול נתמעט ממלילא ע"י ביטול הירידים הנ"ל בשנות הפרעות ת"ח ות"ט - תט"ו, וממלילא נתמעט לפחות עניין הבין הזמנים.

אבל גם בשנים המאוחרת מצינו שהתרממו על "בין הזמנים שלנו". זו"ל היעב"ץ (בסיורו, עשי"ת):

"בחורים ומלמדים לא יבטלו בימים אלו סדר לימודם, כאשר בעזה"ר רבים מהם נרפים מ�פקח אז על צרכי התלמידים, וקוראין לו בין הזמנים, ומשליחות עד אחר החג אין מביא וקורא כדרכו ומפנה לבו לבטלה, לראות להרחיב גבולי בתלמידים לעתיד, וקונה אהובים בשוחה,ليلך לבעלים בתים לשבחו כי שיחת ילדים לו, וידע דרך לימודם שיראו בו סימן ברכה, ובא בהרבה צדדים, וגולד עוננו מנשוא, שאם בחיה הגוף עושה כך, למלאת שמיים על אחת כמה וכמה, שלא יחליף שיח לפני ה', הלא יפקוד עליו עון בנימ שחוציאו זמינים לבטלה, ויום לשנה יחשב לו, וכי שגע ריאת ה' בלבו, יוסיף אומץ בימים אלו, ללמידה עם התלמידים גדולים וקטנים בשקידה רבה" עכ"ל.

ופוק חזוי לשון קדשו של מרדן החותם סופר (חת"ס תצא) זו"ל "כי יכח איש אשה חדשה וכו', ירמו על דברים שצרים לבעל תשובה וכו', שלישית, שלא יחולוק בין הזמנים הללו, אלא הכל יהיו שווים לטובה, שלא יהיו רגע אחת ביום שלא יהיה קבוע לעבודת ד'", גם אכילתו ושתיתו ושינה הכל לשם ד', ועמו"ש של"ה דצוח על אנשים האומרים בין הזמנים עשה כך וכך, כי מה לשון בין הזמנים כל הזמנים שוים לטובה" עכ"ל.

ועי' עוד בדרשות (ח"ב דף רמ"ז) זו"ל "זאת התורה לכל נגע הצרעת וגוי להורות ביום הטמא וביום הטהור ואת תורה הצרעת, הנה העוסק בתורה מתכפר לי ולא יתנגע בשום מין צרעת, אך כתוב של"ה האומר בין הזמנים עוסק בדבר אחר ישתקע ולא יאמר, כי כל הזמנים שוים לטובה, ואתם האנשים תורה נעשה קרעים, והוא גופי צרעת היא, והיינו זאת התורה העוסק בה היא לנגע צרעת ולבהרת גוי, ומעלה עליו כאילו נתינסר בכל מיני יסורים, ויהי נשמר מכל רע, אך להורות ביום הטמא וביום הטהור לומר עונה זו יפה ובין הזמנים יפה לעסק אחר, היינו يوم הטמא ויום הטהור, לא מיבעית שאין עסק זה מכפר, אלא אדרבא זאת תורה הצרעת היא גופיה צרעת יחשב, ואיך יעלה ארוכה ותעללה כי אם בעוסק בה תמיד, או אני ד' רופאיך" עכ"ל.

(וכשتدיבך בזמן אמרתו, תראה שאחד אמר בשלחי קייטה (פ' תצא), וא' בסוף ימי החורף (מצורע), וככהנה לשני ימי בין הזמנים).

ובספר זכרון יעקב (להג'ר יעקב לפישיז ז"ל - ח"א דף ע"א) כשהמתאר סדר החיים הניעימים לפני פרוץ ההשכלה האירופית, בתו"ד מתאר חג הסוכות, שנקבעו ובאו אל הסוכה כל הבחורים שלמדו שם בישיבות בעיירות רחוקות, וככה שמהו יחד בשמחת החג עם תלמידי הישיבה שלמדו שם. נראה מזה שבימייו (בסוף שנות ת"ק) ג"כ היה המיציאות שלחורים נשארו ללמידה בישיבה בחודש תשרי.

בימינו אלה זוכים אנו לנדר בימי הסlichot בחודש אלול, ובתחלת חודש ניסן יושבים המוני בחורים תלמידי הישיבות מכל אתר ואטר ווהוגים בתורה ועובדיה ובמשך רוב שעות היום לנים בעומקה של תורה, ובכך שם בין הזמנים לא יוצר ולא יפקד רק כוון שווין לטובה.

